

**ԱՄՊ «ՁԻ» ՁԵՎՈՒՅԹԸ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐՈՒՄ**

ԶԱՐՈՒՀԻ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Հոդվածում քննարկվում է միջինիրանական *asb/asp* «ձի» ձևույթը, որը հանդիպում է հայերենի բառապաշարի անքակտելի մաս դարձած այնպիսի բառերում, ինչպիսիք են՝ *ասպազեն*, *ասպաղղ/ասպայուլ*, *ասպաճարակական*, *ասպանդակ*, *ասպաստ*, *ասպաստան*, *ասպաստանիկ*, *ասպատակ*, *ասպարեզ*, *ասպետ* բառերը և դրանցից կազմված բարդությունները:

Բանալի բառեր- միջինիրանական *asb/asp* «ձի» ձևույթ, իրանական ծագման բառամիավոր, *ասպազեն*, *ասպաղղ/ասպայուլ*, *ասպաճարակական*, *ասպանդակ*, *ասպաստ*, *ասպաստան*, *ասպաստանիկ*, *ասպատակ*, *ասպարեզ*, *ասպետ*:

Պարսկերենում *asb/asp* (اسب/اسب) եզրն ունի ձի, նժույգ, երիվար (FNZ, I, 243¹; FS, I, 124²; F'A, 104³; FN, I, 202⁴; LD, II, 1705, 1706⁵; FM, II, 226⁶; ՀՄ, I, 79⁷; P, I, 71⁸) նշանակությունը: Այն ձիանվան իմաստով վկայված է նաև պարսից լեզվի միջնադարյան (XVII դ.) «Borhān-e Qāṭ'e» (I, 117)⁹ և «Farhang-e Rašidi» (I, 114)¹⁰ բառարաններում:

Բառամիավորը հնդեվրոպական նախալեզվում վկայված է **ekulos'*¹¹ ձևով, որից էլ իրանական լեզուներում զարգացել են հինիրանական **aspa-* տարբերակին հանգող Ավեստայի լեզվում ար. *aspa* -, իգ. *aspā*, հայրս. *aspa-*, *asa-*, խորթ. *assa-*, սողդ. *'sp-* [*< *aspa-*], սկյութ. *afs-*, խրզմ. *'sp*, մպրս. *asp*, գիլ. *äsb*, թլ. *asp*, մզնդ. *asb*, վախ. *yaš*, օս. *jæfs*, նիվնդ. *asba*, ֆրզ. *asm*, սեմ. *äsp*,

¹ **Mohammadali Dāyi S.** Farhang-e Nezām. Tehrān, 1362/1999, V j.

² **Anvari H.** Farhang-e fešorde-ye soxan. Tehrān, 1312/1933, II j., (այսուհետև հոդվածում՝ FS).

³ **'Amid H.** Farhang-e fārsi-e 'Amid. Tehrān, 1358/1979 (այսուհետև հոդվածում՝ F'A).

⁴ **Nafisi M.** Farhang-e Nafisi. Tehrān, 1355/1976, V j.

⁵ **Dehxodā 'A.** Loyatnāme-ye Dehxodā. Tehrān, 1993/94, XIV j. (այսուհետև հոդվածում՝ LD).

⁶ **Mo'in M.** Farhang-e fārsi-e Mo'in. Tehrān, 1977, IV j. (այսուհետև հոդվածում՝ FM).

⁷ **Մանսուրեան Հ.**, Պարսկերենից հայերեն բառարան, Թեհրան, 2005, II հ. (այսուհետև հոդվածում՝ ՀՄ):

⁸ **Рубинчик Ю.** Персидско-русский словарь. Москва, 1985, в 2-х т.

⁹ **Tabrizi M.** Borhān-e Qāte'. Tehrān, 1376/1997, V j.

¹⁰ **Rašidi A.** Farhang-e Rašidi. Tehrān, 1337/1958, II j.

¹¹ **Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В.** Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тбилиси, 1984, стр. 544.

քրդ. *hasp* այլն¹²: Ժ. պարսկերենում *asb* եզրը «ծի» նշանակությամբ հանդիպում է նաև մի շարք բարդ կառույցներում՝ *asb-e ātaš na'l* «արագավազ ծի, բոց. կրակե սմբակ, հրե պայտ», *asb-e āl* «բոսորագույն ծի», *asb-e tāzi* «արաբական ծի», *asb-e tizvar* «արագավազ ծի», *asb-e pālāni* «գրաստ», *asb-e jangi* «մարտական ծի», *asb-e xarāmande* «շորավարձ ծի», *asb-e noubatī* «պահեստային սպիտակ ծի» և այլն¹³: Բառամիավորը «ծիեր ունեցող»-ի իմաստով հանդիպում է նաև իրանական առասպելական և պատմական արքաների անձանունների կազմության մեջ¹⁴: *Arjasp*¹⁵ «թանկարժեք ծիեր ունեցող», *Garšasp*¹⁶ «նիհար կառուցվածքով ծիեր ունեցող», *Tahmasp*¹⁷ «ուժեղ ծիեր ունեցող», *Goštasp*¹⁸ «սանձը բաց և քմահաճ ծիեր ունեցող», *Gušnasp*¹⁹ «քաջ ծիեր ունեցող», *Šēdasp*²⁰ «կարմիր փայլուն ծիեր ունեցող» և այլն:

Միջինիրանական *asb/asp* «ծի» բառը բաղադրիչ ձևույթ է նաև հայերենում՝ *ասպ*՝ հասարակ և հատուկ անուններում: Այն հայերենում անկախ կիրառություն չունի կամ էլ անկախաբար վկայությամբ չի հասել մեզ²¹: Նշված ձևույթը մասնավորապես հանդիպում է հայերենի բառապաշարի հաճախադեպ և հազվադեպ կիրառվող *ասպազեն*, *ասպաղղ/ասպայու*, *ասպաճարակական*, *ասպանդակ*, *ասպասուր*, *ասպաստան*, *ասպաստանիկ*, *ասպատակ*, *ասպարեզ*, *ասպետ* բառերում և դրանցից կազմված բարդություններում: Այս բոլոր բառերն էլ ամբողջական փոխառություններ են իրանականից և պահպանում են *ասպ-ի* նախնական՝ «ծի» բաղիմաստը՝ անկախ հետագա իմաստային զարգացումներից: Հոդվածի շրջանակներում կանդրադառնանք վերոհիշյալ բառերից մի քանիսին:

¹² **Hasandust M.** Farhang-e rišesenāxti-e zabān-e fārsi. Tehrān, 1393/2014, j. I, s. 189 (այսուհետև հոդվածում՝ FRZF).

¹³ **LD**, j. II, s. 1705.

¹⁴ **Razi H.** Dānešnāme-ye Irān-e bāstān. Tehrān, 1381/2002, s. 456.

¹⁵ **Rastegārfašāyi M.** Farhang-e nāmā-ye Šāhnāme. Tehrān, 1388/2009, j. I, s. 30 (այսուհետև՝ FNS).

¹⁶ **FNS**, նույն տեղում, s. 865.

¹⁷ **FNS**, նույն տեղում, s. 296.

¹⁸ **Gharib B.** Rābete-ye asb va savār dar zabānhā-ye irāni. Tehrān, 2014, "Iran Nameh", Faslnāme-ye irānšenāsi, دوره-ye 29, š. II, s. 7.

¹⁹ **FNS**, նույն տեղում, s. 891.

²⁰ ՀԱԲ, I, 218; տե՛ս նաև **Հյուբշման Հ.**, Հայերենի քերականություն, Երևան, 2003, էջ 101:

²¹ **Հովհաննիսյան Լ.**, Հայերենի իրանական փոխառությունները, Երևան, 1990, էջ 129:

Ասպ բառամիավորը «ծի, երիվար» իմաստով վկայված է Նոր հայկազյան բառարանում (I, 315)²², որտեղ տրվում է բառի նաև պրս. *էսպ* ձևը: Եզրը ՆՀԲ առաջ ուղիղ իմաստով մեկնել է Գևորգ Դպիր Պալատացին «Բառարան պարսկերէն ըստ կարգի հայկական այբուբենից» -ում²³: Ս. Մալխասյանցի բառարանում բերվում է բառանվան նույն իմաստը, և նշվում են փոխատու լեզվի *aspa, asp* ձևերը (I, 236)²⁴: Է. Աղայանը «Արդի հայերենի բացատրական բառարան»-ում հիշատակում է բառանվան «ծի» իմաստը՝ որպես հնացած ու գրքային միավոր (I, 111)²⁵: Գ. Զահուկյանը «Ստուգաբանական բառարան»-ում այն համեմատում է ալ. *aspa*, պրս. *asb* բառերի հետ (I, 78)²⁶: Հր. Աճառյանը «Հայերեն արմատական բառարանում» գրում է, որ բառն առանձին գործածված չէ, և այն կա միայն մի քանի բարդություններում²⁷, որոնք ոչ թե հայերենում անկախ կազմված բառեր են, այլ ուղղակի ամբողջությամբ փոխառյալ են: Ասպ բառը հայերենում առանձին գոյություն չունենալով, հանդիպում է մեկանգամյա գործածությամբ XIIIդ. մատենագիր Կարապետ Սասնեցու մոտ՝ *հասքամբ ձևով, այսինքն*՝ «ծիավորներով»... «...Որ և զմեծ վիրագն զապականիչ գոռոզն Բարշամ, քառաբիր զնդաւ և կիսաբիր *հասքամբ* հալածական վարէր ընդ Կորդղլիս...»²⁸: Հասք (*հմմտ. պրսկ. asp/asb*) բառամիավորը ակներևաբար փոխառություն է ոչ թե պարսկերենից, այլ քրդերեն նույնարմատ *hasp* ձևից՝ դատելով հայերենում բառասկզբի հ-ից:

Ասպազեն (ՆԲՀԼ, I, 315, ԱՀԲԲ, I, 112, ՀԲԲ, I, 236, ՀՍԲ, 78, ԺՀԼԲԲ, I, 187) եզրը գրաբարում²⁹ ունի 1. ձիու զենք ու զրահ, 2. հեծյալ մարտիկի զենք ու

²² Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, 1837(այսուհետև՝ ՆՀԲ):

²³ Պալատացի Գ.Դ., Բառարան պարսկերէն ըստ կարգի հայկական այբուբենից, 'ի Կոստանդնուպօլիս, Յօրթագետդ, 'ի տպարանի Պօղոսի Արապեան, 1826, ՌՄՀԵ, էջ 95:

²⁴ Մալխասեանց Ս., Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, 1944 (այսուհետև՝ ՀԲԲ):

²⁵ Աղայան Է., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, Երևան, 1976 (այսուհետև՝ ԱՀԲԲ):

²⁶ Զահուկյան Գ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Երևան, 2010 (այսուհետև՝ ՀՍԲ):

²⁷ Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1971, I, 270 (այսուհետև՝ ՀԱԲ):

²⁸ Սասնեցի Կ., Ներբողեան յաղագս վարուց և մահուան Ս. Մեսրոբայ, Էջմիածին, 1897, ԺԲ, էջ 18:

²⁹ Ղազարյան Ռ., Գրաբարի բառարան, Երևան, 2000, հ. I, էջ 186 (այսուհետև՝ ԳԲ), տե՛ս նաև Խաչատրյան Լ., Գրաբարի բացատրական բառարան (Ձևաբանորեն տարածեք բառեր), Երևան, 2003, էջ 69:

զրահ, 3. լավ զինված հեծյալ իմաստները: Է. Աղայանը բերում է պատմ. «ասպազինաց փուն» բառակապակցությունը՝ «պալատի այն հարկաբաժինը կամ սենյակը, որտեղ պահվում են զենքերը» նշանակությամբ: Գ. Ջահուկյանի ստուգաբանական բառարանում տրվում է բառի միայն «ծիու հանդերձանք» իմաստը: Նույն բառից -ել լծորդության միջոցով կազմվում է նաև «ասպազինել»³⁰ 1. ձին զենք ու զրահով զինել, 2. սպառազինել կովի համար և նույն բայի «ասպազինվել»՝ զինվել կրավ. և չեզ. սեռի բայերը: Բառը հանգում է մպրս. *aspzēn՝ asp «ծի» և zēn «զենք, ռազմի պարագա»³¹ < հպրս. *zaina, հմմտ. ավ. *zaēna-, սողդ. zyyn³² բառին՝ zai- «զարդարել, զինել» արմատից³³: Պարսկերենում zin-e asb է կոչվում «ծիու թամբը»³⁴:

Ասպաճարակական (ՆԲՀԼ, I, 315, ԳԲ, I, 186, ՀԲԲ, I, 236) եզրը հայերենում ունի «հովվական, թափառական» նշանակությունը: «Հայերեն արմատական բառարան»-ում տրվում է բառի միայն մեկանգամյա գործածությունը III-IV դդ. հույն եկեղեցական գործիչ Եվսեբիոս Կեսարացու «Քրոնիկոն» -ում³⁴: Այն հանգում է մպրս. *aspčarakakān «ծիարարական» ձևին³⁵, որը կազմված է մպրս. asp «ծի» և čarak «արոտավայր, կենդանիների ուտելու խոտը, կենդանիների խումբ, հոտ, երամակ»³⁶՝ պրսկ. čare «արածում, արածելու խոտ», čaridan «արածել» > հպրսկ. *čara-՝ kar- «շարժվել, այս ու այն կողմ գնալ» արմատից³⁷, հյ. «ճարակ» բառերից՝ «-ական» վերջածանցով, այսինքն՝ «հովվական, ծի արածացնողի պես»:

Ասպանդակ (ՆԲՀԼ, I, 315, ԳԲ, I, 186, ՀԲԲ, I, 236, ԱՀԲԲ, I, 112) բառամիավորը հայերենում ունի 1. ծիու թամբի երկու կողմերից կախված ոտնատեղ, որտեղ դնում են ոտքը ծի հեծնելիս կամ հեծած ժամանակ, 2. մարդու ականջի միջին մասում ասպանդակի ձևով փոքր ոսկոր նշանակությունները: Եզրը

³⁰ ՀԱԲ, հ. I, էջ 270, տե՛ս նաև FRZF, j. III, 1618:

³¹ Horn P. Grundriss der neupersischen Etymologie. Strassburg, 1893, S. 302.

³² FRZF, j. III, s. 1619.

³³ LD, j. VIII, s. 11546.

³⁴ «Քրոնիկոն» (Պատմություն աշխարհի արարչությունից մինչև Կոստանդիանոս Մեծ կայսրի գահակալության 20-րդ տարի): Երկի հունարեն բնագիրը կորել է: Երկար ժամանակ հայտնի էր Հիերոնիմոսի կողմից V դարում նրա մի մասի լատիներեն թարգմանությունը, սակայն 1792 թ. հայտնաբերվել է նրա ամբողջական գրաբար թարգմանությունը, որը հրատարակվել է 1818թ.:

³⁵ ՀԱԲ, հ. I, էջ 271:

³⁶ Mackenzie D. N. A concise pahlavi dictionary. London, 1971, p. 21.

³⁷ Horn P. Ibidem, S. 439.

ՆՀԲ-ում վկայված է «ասպանդակ, ասպափան, ասպափանգ» ձևերով: Այն հայերենում կազմում է նաև «ասպանդակաշերտ»՝ անդրավարտիքի կամ շավարի փողքի ծայրին կարված կտորի շերտ, որ անց են կացնում ոտքի թաթին, «ասպանդակապահ»՝ տիրոջ կամ հրամանատարի՝ ձի հեծնելու ժամանակ ասպանդակը պահող՝ բռնող ծառան բարդությունները և «ասպանդակել, ասպանդակ զարկել» անորոշ բայը՝ «խթանել» իմաստային նշանակությամբ: Հր. Աճառյանը բառը հանգեցնում է մպրսկ. փոխառությանը՝ կազմված *asp* բառից³⁸:

Ասպասպ (ՀԲԲ, I, 237, ԱՀԲԲ, I, 112, ՀՄԲ, 78) ձիու կեր, առվույտ, ընտիր կեր անասունների համար³⁹: Հր. Աճառյանն արմատական բառարանում բերում է *aspast* բառի *ispist*, *isfist*, *sipist* հոմանիշները պարսկերենում⁴⁰ և բառի ծագումը կապում է մպրս. *aspast* «ձիու կեր» ձևի հետ: Բառի հին պարսկերենն է * *aspa-(a)sti-* «ձիակեր», կազմված **aspa-* և *(*a*)*sti-* «կեր, ճաշ» բառերից, որն էլ իր հերթին հանգում է *ad-* «ուտել» արմատին: Բուսանունը հանդիպում է նաև ժ. իր. լեզուներում՝ պրսկ. *aspast/espest*⁴¹, բելուջ. *aspust*, Խորասանի բրբ. *sebīs, sebest*, աֆղ. *sibistak*⁴²: Հայերենում նույն արմատից է նաև *ասպասփան*⁴³ (ՆԲՀԼ, I, 315, ՀԲԲ, I, 237, ԺՀԼԲԲ, I, 187, ԱՀԲԲ, I, 112, ՀՄԲ, 78) «ձիու ախոռ» և «ասպասփանիկ» (ՆԲՀԼ, I, 315, ԳԲ, I, 186, ՀԲԲ, I, 237, ՀՄԲ, 78) «1. Ախոռում լավ պահված, դարմանած ձի 2. երկրորդական ձի, որին տանում են իշխանավորի կողքից» բառաձևերը:

Ասպատակ (ՆԲՀԼ, I, 315, ԳԲ, I, 186, ՀԲԲ, I, 237, ԺՀԼԲԲ, I, 187, ԱՀԲԲ, I, 112, ՀՄԲ, 78) եզրը հայերենում ունի 1. ձիավոր խումբ, որ արշավանք է կատարում թալանելու նպատակով, 2. թալանի նպատակով արշավանք, որ կատարում է ձիավոր խումբը, 3. ձիավոր զորամաս, որ պատերազմի ժամանակ և հաղթանակից հետո ուղարկում են թշնամու երկիր՝ գերի և ավար բերելու, բանակի համար մթերք հայթայթելու, 4. ասպախմբի անդամ, հեծյալ հրոսակ իմաստները: ԱՀԲԲ ասպատ ձևն է բերում, որը, ըստ Գ. Զահուկյանի, սխալ է⁴⁴: Բառամիավորը հանգում է իրան. **aspataka-*, մպրս. *asptak* բառին՝

³⁸ ՀՄԲ, հ. I, էջ 272:

³⁹ Ղազարյան Ռ., Բուսանունների հայերեն-լատիներեն-ռուսերեն-անգլերեն-ֆրանսերեն-գերմաներեն բառարան, Երևան, 1981, էջ 11:

⁴⁰ ՀՄԲ, հ. I, էջ 272:

⁴¹ LD, j. II, s. 1749; F'A, s. 169; FM, j. I, s. 233.

⁴² FRZF, j. I, s. 196.

⁴³ ՀՄԲ, հ. I, էջ 272:

⁴⁴ ՀՄԲ, էջ 78:

կազմված asp և tak < h.իր. *tāk- «վազք, վազել, ասպատակել» արմատից, ավ. taka «արագ, սրարշավ», մպրս. tak «հարձակում, վազք» ձևայիններից, բոց. «ծիով արշավանք»: Եզրը՝ որպես անվանական մաս, հայերենում կազմում է «ասպատակ սփռել՝ արձակել՝ առաքել»՝ ասպատակ խումբ ուղարկել, «ասպատակ առնել՝ դնել՝ տալ, կապել»՝ ասպատակություն անել հարադիր բայերը, ինչպես նաև այդ բառից են կազմված «ասպաստախումբ, ասպատահարձակ, ասպատակավոր, ասպատակիչ, ասպատակություն, ասպատակ» բարդությունները:

Ասպարեզ (ՆԲՀԼ, I, 315, ԳԲ, I, 187, ՄՀԲ, 79, ՀԲԲ, I, 237, ԺՀԲԲ, I, 188, ԱՀԲԲ, I, 112; ՀՍԲ, 78) 1. ձիւնթացարան, ազատ տեղ ձի վազեցնելու համար, 2. հրապարակ, ատյան, որտեղ կատարվում են զանազան մարզանքներ և մրցույթներ, 3. գործունեության բնագավառ, 4. միջավայր, շրջապատ, 5. կրկեսի ավագածածկ շրջանաձև հրապարակը, 6. երկարության չափ՝ մեկ ձիւնթաց, որը ձին մի վազքով է անցնում՝ 1/8 մղոն, 600 հունական ոտնաչափ⁴⁵: Հր. Աճառյանը բառի ծագումը հանգեցնում է մպրս. asprēs, asprās, asp(u)rās «ծի վազեցնելու հրապարակ», հմմտ. հպրս. *aspa-(v)raisa- բառին, որը կազմված է asp «ծի» և rēxtan «թափել, հոսել, վազել, ընթանալ»⁴⁶ անորոշ դերբայի riz- ներկայի հիմքից: Հայերենում ասպարեզ բառից են բառաբարդված ասպարիզաճեմ, ասպարիզախաղաց, ասպարիսական բարդությունները և ասպարեզ բանալ, ասպարեզ բերել, ասպարեզ գալ, իջնել, ասպարեզ կարդալ, կանչել, ասպարեզ նետել, ասպարեզ հանել հարադիր բայերը: Բառամիավորը պարսկերենում վկայված է միջնադարյան «Borhān-e Qāṭ'e» (I, 118, 119) բառարանում և պարսից լեզվի բացատրական այլ բառարաններում⁴⁷:

Ասպետ (ՆԲՀԼ, I, 316, ԳԲ, I, 187, ՀԲԲ, I, 237, ԺՀԲԲ, I, 188, ԱՀԲԲ, I, 112, ՀՍԲ, 79) եզրը հյ. ունի 1. ձիավոր ազնվական, հեծյալ իշխան (Ժառանգական պատվանուն Բագրատունիների տոհմի նախարարների, որոնք կոչվում էին թագադիր կամ ասպետ⁴⁸), հմմտ. ֆր. chevalier «ծիավոր»՝ cheval «ծի» բառից 2. շքանշանով պարգևատրված անձ իմաստները: Հայերենում բառից են բառաբարդված ասպետաբար, ասպետական, ասպետականություն և այլ ձևերը: Բառամիավորը՝ հպրս. *aspapati- «ծիատեր», կազմված է aspa- «ծի» և

⁴⁵ Հին պարսկական ասպարեզը հավասար է եղել 230, 112 մետրի:

⁴⁶ LD, j. VIII, s. 10981.

⁴⁷ LD, j. II, s. 1747; F'A, s. 168; FNZ, j. I, s. 244; FN, j. I, s. 204, 205; FS, j. I, s. 126.

⁴⁸ Հյուբշման Հ., նույն տեղում, էջ 240:

pati «տեր, պետ» ձևայիններից, որը համառոտվելով դարձել է *aspati⁴⁹:

Հայերենում «ասպ» եզրը որպես անվան բաղադրիչ հանդիպում է նաև հատուկ անուններում:

Ասպետ (ՀԱՁԲ, I, էջ 231)⁵⁰ արակ. անձնանունը հանգում է հայրս. *as-papati- «ծիատեր» բառին: Իբրև անձնանուն բառամիավորը գործածվել է ԺԲ-ԺԵ դարերում: Այս անունն է կրել Օշին Ա Գանձակեցին⁵¹:

Դրուասպ (ՀԱՁԲ, II, էջ 86) անձնանունն արական է, որը հանգում է հայրս. *Duruvāspa ձևին՝ *duruva* «առողջ» և *aspa* «ծի», բոց. «առողջ ձիեր ունեցող», հմմտ. սանս. *Dhruvāṣa*՝իշխանի և զնդ. *Drvāspa* աստծո անվան հետ⁵²:

Թահմազ (ՀԱՁԲ, II, 261) եզրը արական անձնանունն է: Բառամիավորը *Tahmasp*՝ ավ. *Taxmaaspa* «ուժեղ ձիեր ունեցող» բոց. նշանակությամբ հանգում է ավ. *taxma*-«ճարպիկ, քաջ», հայրս. **taxma*- > *tak*- «հարձակվել, ասպատակել» արմատին⁵³: Աճառյանը հիշատակում է նաև *Թամազ* արակ. անունը:

Համազասպ (ՀԱՁԲ, III, 15) արական անձնանունն է: Աճառյանը բառի ծագումը հանգեցնում է **Hamāzāspa* անվանը, որը կազմված է հայրս. **hamāza*, սանս. *samāja*- «հավաքում, խումբ» և *aspa* «ծի» բառերից՝ «խմբով ձիեր ունեցող» նշանակությամբ⁵⁴:

Շավասպ (ՀԱՁԲ, IV, 154) արական անձնանունը⁵⁵ հանգում է միջին-իրանական **Šānāsp* < ավ. **Syānāspa*-⁵⁶ հատուկ անվանը, որը կազմված է **syāva*՝ «մութ կամ մուգ գույնի» և *āspa* «ծի», այսինքն՝ «սև մատակներ ունե-

⁴⁹ ՀԱԲ, հ. I, էջ 274:

⁵⁰ Աճառյան Հր., Հայոց անձնանունների բառարան, Երևան, 1942, հ. I, էջ 231 (այսուհետև հոդվածում՝ ՀԱՁԲ):

⁵¹ Ասպետ Արշակունի (ծննդ. թիվն անհայտ է - 1110թ.)՝ Գանձակի, այնուհետև Լամբրոնի իշխանն է եղել: Կամսարականների նախարարական տնից, Հերոմյանների իշխանական, այնուհետև թագավորական տան հիմնադիրն է, Հերոմ Ա Գանձակեցու որդին, Հերոմ Բ Հերոմյանի հայրը: Այս մասին տե՛ս Աբեղյան Մ., Հայոց հին գրականության պատմություն, Երևան, 1975, էջ 409:

⁵² Հյուբշման Հ., նույն տեղում, էջ 39:

⁵³ FRZF, j. II, s. 773

⁵⁴ Այս անունն են կրել Մամիկոնյան և Կամսարական նախարարական տան շատ ներկայացուցիչներ և հոգևոր դասի բազմաթիվ այրեր: Հայերենում անվան արականից ունենք նաև Համազասպուհի անձնանունը և Համազասպյան ազգանունը:

⁵⁵ Շավասպ անունն էին կրում Արծրունիների ազնվական տան ներկայացուցիչներից ոմանք:

⁵⁶ Bartholomae Chr. Ibidem, p. 61, տե՛ս նաև Հյուբշման Հ., նույն տեղում, էջ 283.

ցող»⁵⁷, հմմտ. Շավարշ, Շավարշան:

Վշնասպ (ՀԱՁԲ, V, 125) արակ. անունն իրանական փոխառություն է միջ. պարսկերենից՝ *Višnasp* (*Gušnasp*) < իին իրանական **vršna-* «արու» և **āspa*, բոց. «արու ձիեր ունեցող», որից էլ պարսկերենում ունենք *Gošnasp*, *Gošasp*⁵⁸ բառաձևերը⁵⁹: Անձնանունը բաղադրիչ է իրանական *Ատրվշնասպ*, *Միհրվշնասպ*, *Յրզատվշնասպ*, *Նիխոր Վշնասպդար*, *Վարդան-Վշնասպ*, *Վշնասպ-Վահրամ* անունների համար: Անձնանունը հայերի մեջ տարածված չէ, միայն վկայված է *Գադ-Վշնասպ* աղվան, իսկ հայերից *Վշնասպ* հրամանատար անուններում:

Այսպիսով, պետք է նշել, որ հայերենում իրանական ծագման *ասպ «ծի»* ձևային, բացի մասնակի մեկ դեպքից, չունի անկախ կիրառություն, սակայն բավական լայնորեն վկայված է դրանով կազմված հասարակ բարդություններում և անձնանուններում: Բոլոր նշված դեպքերում համաժամանակյա մակարդակում այդ բառերում վկայված խնդրո առարկա ձևային, այլևս չի գիտակցվում որպես առանձին բաղադրիչ: Այսուհանդերձ, պատմահամեմատական քննության արդյունքում պարզ է դառնում, որ իրանական ծագման *asp/asb* ձևային հայերենի պարագայում կենդանի է նույնիսկ այնպիսի բարդություններում և անձնանուններում, որոնք պատմական զարգացման արդյունքում դուրս են մղվել ժամանակակից գրեթե բոլոր իրանական լեզուներից, այդ թվում նաև ժամանակակից պարսկերենից:

ФОРМАНТ «*УУ*» В АРМЯНСКИХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ ИРАНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

ЗРУИ ХАЧАТРЯН

Среднеиранская форма *asp/asb* „лошадь“ не имеет независимого употребления в армянском языке. Указанный формант в частности встречается в часто или редко употребляемых словах, которые являются неотъемлемой частью армянского языка, как *аспазен*, *аспагол/аспаяол*, *аспачаракакан*, *аспандак*, *аспаст*, *аспастан*, *аспастаник*, *аспатак*, *аспарез*, *аспет*, а также в сложных конструкциях, образованных от указанных словоформ.

⁵⁷ FRZF, j. III, s. 1800.

⁵⁸ FRZF, j. IV, s. 2420.

⁵⁹ Հայերն այս անունով հասկանում էին պարսից սրբազան կրակներից մեկը:

Ключевые слова - среднеиранская форма, *asp/asb* „лошадь“, формант иранского происхождения, *аспазен, аспагол/аспаяол, аспачаракакан, аспандак, аспаст, аспастан, аспастаник, аспатак, аспарез, аспет*.

THE MORPHEME ԱՍԴ ASB/ASP “HORSE” IN THE ARMENIAN WORDS OF IRANIAN ORIGIN

ZARUHI KHACHATRYAN

The Medium Iranian morpheme *asb/asp* “horse” is not used on its own as a word in Armenian. However, it is found in such words as *aspazen, aspayol/aspayul, aspač.arakakan, aspandak, aspast, aspastan, aspastanik, aspatak, asparez, aspet*. These words since a very long time constitute part of the Armenian vocabulary and they have combined as well with other morphemes to form other complex words.

Key words - the Middle Iranian word *asb/asp* “horse”, morphemes of iranian origin, *aspazen, aspayol/aspayul, aspač.arakakan, aspandak, aspast, aspastan, aspastanik, aspatak, asparez, aspet*.